

เกลือในสูตรตำรับยา

ภญ. จรรยา อินทรหนองไผ่

แหล่งของยาแผนโบราณได้มาจากเกลือชั้วตฤ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ พีช (พีชชั้วตฤ) สัตว์ (สัตวชั้วตฤ) และแร่ธาตุ (ธาตุชั้วตฤ) ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ ได้มีการใช้แบบบอกเล่าต่อกันมา

เกลือชั้วตฤประเภทธาตุชั้วตฤ ได้แก่ แร่ธาตุต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสิ่งที่ประกอบขึ้นจากแร่ธาตุ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ธาตุที่สลายตัวง่าย และธาตุที่สลายตัวยาก

♣ จำพวกสลายตัวง่าย หรือสลายตัวอยู่แล้ว เช่น กำมะถันเหลือง กำมะถันแดง สารส้ม ดีเกลือ จุนสี พิมเสน น้ำขาวขี้ขาว ปรอต การบูร ฯลฯ

♣ จำพวกสลายตัวยาก เช่น เหล็ก (สนิม) ทองแดง ทองเหลือง ทองคำ เงิน ฯลฯ

บางตำราอาจมีระบุถึงจำพวกที่แตกตัว เช่น ดินสอพอง น้ำตาลทรายขาว น้ำตาลกรวด ดินเหนียว เป็นต้น

สำหรับความรู้ด้านแพทย์แผนไทย และตำราเภสัชกรรมไทยแผนโบราณ มีการจำแนกสรรพคุณยา และลักษณะของยารักษาโรคต่างๆ ตามรสของยา แบ่งได้ ๙ รส คือ

๑. รสฝาด เช่น เปลือกมังคุด เปลือกต้นข่อย ใบฝรั่ง ใบชา ฯลฯ สำหรับสมาน

๒. รสหวาน เช่น น้ำตาลกรวด น้ำอ้อย น้ำผึ้ง ชะเอมเทศ ข้าวงอก ฯลฯ สำหรับชุ่มซาไปตามเนื้อ

๓. รสเมาเบื่อ เช่น กัญชา ลำไย (เมล็ด ราก ดอก) มะเกลือ (ลูก ราก) ฯลฯ สำหรับแก้พิษ

๔. รสขม เช่น เถาบอระเพ็ด รากระย่อม ลูกมะแว้ง หญ้าไต้ใบ แก่นขี้เหล็ก ฯลฯ สำหรับแก้ทาง

โลหิต

๕. รสเผ็ดร้อน เช่น เมล็ดพริกไทย ดอกกานพลู กะเพรา (ใบ ราก) ฯลฯ สำหรับแก้ลม

๖. รสมัน เช่น เมล็ดถั่วลิสง หัวแห้ว ไข่แดง เมล็ดบัวหลวง น้ำมัน เนย ฯลฯ สำหรับแก้เส้น (ใช้กรณี ทา ภู นวด)

๗. รสหอมเย็น เช่น ดอกมะลิ ดอกพิกุล เกสรบัวหลวง ใบเตยหอม ฯลฯ สำหรับทำให้ชื่นใจ บำรุงหัวใจ

๘. รสเค็ม เช่น **เกลือสมุทร หรือเกลือทะเล** ดีเกลือไทย ดินโป่ง ใบหอม ฯลฯ สำหรับซึมซาบไปตามผิวหนัง

๙. รสเปรี้ยว เช่น น้ำในลูกมะนาว ลูกมะดัน ส้มมะขามเปียก สารส้ม มดแดง ฯลฯ สำหรับกัดเสมหะ

เฉพาะตำราวิชาเภสัชกรรมไทยแผนโบราณจะมีรสที่ 10 คือ

๑๐. รสจืด เช่น ใบผักบุ้ง ใบตำลึง เถารางจืด ดินสอพอง น้ำฝน ฯลฯ สำหรับแก้ทางเสมหะสรรพคุณของรสเค็ม ที่ทำให้เกิดการซึมซาบไปตามผิวหนัง จึงทำให้พบว่า เกลือ เป็นส่วนประกอบหนึ่งที่ใช้ในการทำลูกประคบ ตัวอย่างสูตร เช่น

สมุนไพรรักษาทำลูกประคบ

1. ไพลสด	จำนวน 500 กรัม	แก้ปวดเมื่อย ลดการอักเสบ
2. ขมิ้นชัน	จำนวน 100 กรัม	ช่วยลดอาการอักเสบ แก้โรคผิวหนัง
3. ตะไคร้บ้าน	จำนวน 200 กรัม	แต่งกลิ่น
4. ใบมะขาม	จำนวน 100 กรัม	แก้อาการคันตามร่างกาย ช่วยบำรุงผิว
5. ผิวมะกรูด	จำนวน 100 กรัม	มีน้ำมันหอมระเหย แก้ลมวิงเวียน
6. ใบส้มป่อย	จำนวน 50 กรัม	ช่วยบำรุงผิว แก้โรคผิวหนัง ลดความดัน
7. พิมเสน	จำนวน 30 กรัม	แต่งกลิ่น บำรุงหัวใจ
8. การบูร	จำนวน 30 กรัม	แต่งกลิ่น บำรุงหัวใจ
9. เกลือ	จำนวน 60 กรัม	ช่วยให้ตัวยาซึมผ่านผิวหนัง

และใน **ตำราพระโอสถพระนารายณ์** ที่เป็นตำราบันทึกไว้ในสมัยอยุธยา พบว่ามีการใช้เกลือ ทั้งเกลือสมุทร หรือเกลือทะเล และเกลือสินเธาว์ ที่ได้จากดิน นำมาปรุงเป็นยาด้วย ดังเช่น ยาขนานที่ ๕๗ “พระอังกษพระเส้นดิ่งให้หย่อน” เอาเทียนดำ **เกลือ** ส่วน ๑ อบเชย ๒ ส่วน ไพล ๔ ส่วน ใบพลับพลึง ๘ ส่วน ใบมะขาม ๑๖ ส่วน ตำคูลิการ์ ห่อผ้าหนึ่งชิ้นให้ร้อน อังกษพระเส้นอันพิรุฑให้หย่อนแล ฯ

ยาขนานที่ ๔๗ ให้เอาน้ำส่วน ๑ เทียนยาวภาณี ๒ ส่วน มหาหิงค์ ๓ ส่วน **เกลือสินเธาว์** ๔ ส่วน รากเจตมูลเพลิง ๕ ส่วน ขิงแห้ง ๖ ส่วน ดีปลี ๗ ส่วน ดองดิ่งเท่ายาทั้งนั้น ยางสลัดไดแห้งเท่า ดองดิ่ง น้ำมะนาวปนกระสายยา บดทำแท่งเท่าลูกนุ่น ตากในร่มละลายน้ำมะนาว **รำหัดเกลือ** กิน เม็ด ๑ ลงหน ๑ กิน ๒ เม็ด ลงหน ๒ หน ตามแต่จะกินพอกำลังเกิด แก้พยาตอันเปนตัวในท้อง ป้าง ท้องมาร จุก กระหม่อมม้ามย่อย ลมจุกเสียดหาวเรอ แลลมทันท้อง ลมกระสาย ลมสนดาน ลมพรรตึก ครอบมูลริศดวงทั้ง

ปวง แลมองคร่อ ถ้าสัตว์ที่ขจัดฤดู โโลหิตค่น โโลหิตแค่น โโลหิตกรัง กินยานี้เนื่องๆ โโลหิตตกสะดวงคืนักแล ยานี้ ประเสริฐนัก เว้นแต่กรรมได้กระทำมาแต่บุรพชาติในันจึงมิหายแลฯ และคำว่า “**รำหัด**” ก็คือการโรยเกลือ นั้นเอง

ในตำราเล่มอื่นๆ ก็ยังมีการใช้เกลืออีกหลายขนาน ที่เด่นๆ และคงเคยได้ยินคือ การใช้เกลือทั้ง ๕ ซึ่งเป็นพิภักทยาโบราณ คำว่าพิภักทยา หมายถึง การจำกัดจำนวนของตัวยาไว้ให้เท่ากัน เช่น จำกัดน้ำหนัก หรือส่วนของยาไว้ให้เท่าๆ กัน ดังตัวอย่าง สำหรับพิภักเกลือทั้ง ๕ ในตำราเวชศึกษา หรือหนังสือแพทย์ ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑ ซึ่งถือเป็นตำราที่ผู้ต้องการเรียนรู้สมุนไพร และการแพทย์แผนไทยต้องไปศึกษากันทุกคน ซึ่งเขียนโดยพระยาพิศณุประสาทเวช กล่าวไว้ว่า

เกลือทั้ง ๕ คือเกลือสินเธาว์ เกลือวิก เกลือพิก เกลือฝ่อ และเกลือสมุทร ทั้ง ๕ ประการนี้มีการนำไปใช้เป็นยาต่างๆกัน

วิธีจะทำเกลือนั้น ให้เอาเกลือธาระ (เกลือทะเล) มาทำให้ละเอียดแล้วเทน้ำสะอาดลงพอสมควร ต้มด้วยหม้อดินจนแห้งแล้วสูมไฟเกลบจนหม้อแดงปล่อยไว้ให้เย็น จึงเอาเกลือนั้นมาแบ่งไว้เป็น ๕ ส่วน

ถ้าจะทำ**เกลือสินเธาว์** ให้เอาส่วน ๑ มาทำเป็น ๒ ส่วน โดยเอาน้ำนมโคเท่าส่วนเกลือส่วน ๑ ลง กวนกันให้ได้ ๓ วันให้แห้ง จึงได้ชื่อว่าเกลือสินเธาว์ เกลือนี้มีคุณทำลายเสียซึ่งพรรดิก แก้วระส่ำระสายแล สมุฏฐานตรีโทษ (ปิตตะ วาตะ และเสมหะ)

ถ้าจะทำ**เกลือวิก**นั้น ให้เอาเกลือส่วน ๑ มาทำเป็น ๒ ส่วน โดยเอาเหล้าเท่าส่วนเกลือส่วน ๑ ลง กวนกันให้ได้ ๓ วันให้แห้ง จึงได้ชื่อว่าเกลือวิก เกลือนี้มีคุณแก้ภัยภูณธาตุ ทำลายเสียซึ่งโรคในท้อง คือ ท้องมาน แก้ใส่พองท้องใหญ่ กระทำให้กายชุ่มชื้น

ถ้าจะทำ**เกลือพิก**นั้น ให้เอาเกลือส่วน ๑ นั้นมาทำเป็น ๒ ส่วน โดยเอาน้ำผึ้งเท่าเกลือส่วน ๑ ลง กวนกันให้ได้ ๓ วันให้แห้ง จึงได้ชื่อว่าเกลือพิก เกลือนี้มีคุณ กระทำให้เสียงเพราะ ทำให้ชุ่มในลำคอ

ถ้าจะทำ**เกลือฝ่อ**นั้น ให้เอาเกลือส่วน ๑ นั้นมาทำเป็น ๒ ส่วน โดยเอาน้ำมันงา น้ำมันเป็รียงเท่า เกลือสิ่งละส่วนลงกวนให้ได้ ๓ วัน ให้แห้งจึงได้ชื่อว่าเกลือฝ่อ เกลือนี้มีคุณแก้โดยอนุโลม แลปฏิโลมแห่งโรค แก้โรคอันเสียดแทงบารุงไฟธาตุ แก้กุมารโรคแลแก้พรรดิก แก้มูกเลือดให้อันตรธานวิเศษนัก

ถ้าจะทำ**เกลือสมุทร** ให้เอาเกลือส่วน ๑ นั้น มาทำเป็น ๒ ส่วน โดยเอาน้ำมูตรโคเท่าเกลือส่วน ๑ ลงกวนกันให้ได้ ๓ วันให้แห้ง จึงได้ชื่อว่าเกลือสมุทร เกลือนี้มีคุณกระทำให้อาหารงวด แก้วระส่ำระสาย เจริญธาตุทั้ง ๔ แก้วพรรดิก แลแก้ดีเดือด แก้โรคอันบังเกิดแต่ตา

สำหรับ**เกลือเฉพาะ ๗ อย่าง** คือ เกลือสุนจะละ เกลือเยวกาสา เกลือต่างคะลี เกลือวิฑู เกลือ กะตั้ง (เกลือเกิดด้วยมูตร) เกลือสมุทร เกลือสุวสา รายละเอียดยังหาได้ไม่ครบถ้วนเท่าใดนัก กล่าวคือ

เกลือสมุทร หรือเกลือ หรือเกลือแกง (ในภาษาสันสกฤตคำว่า Samudra แปลว่า ทะเลใหญ่) หมายถึงเกลือที่ได้จากน้ำทะเล ในตำรายาแผนโบราณโดยทั่วไปหากไม่ระบุว่าเป็นเกลืออะไร ให้หมายถึงเกลือ

ชนิดนี้ สรรพคุณ รสเค็ม บำรุงธาตุทั้ง 4 แก่น้ำดีพิการ แก่โรคท้องมาน รักษาเนื้อหนังไม่ให้เน่าเปื่อย แก่น้ำเหลืองเสีย

เกลือสุนจะละ (KNO_3) ฝรั่งเศสเรียกว่า Saltpetre หรือ Nitre เกลือชนิดนี้ สมัยก่อนแขกชาวอินเดีย นำเข้ามาขายในประเทศไทย ชื่อนี้จึงควรเขียนว่า “สุรจะระ” ซึ่งจะพ้องกับคำว่า Surakchaaram (ภาษาสันสกฤต) หรือ Surcharam (ภาษาเตลูกู-ภาษาถิ่นหนึ่งในอินเดีย) หรือ Surakhara (ภาษาคานารีส์-ภาษาถิ่นหนึ่งในอินเดีย)

ต่อมา เกลือชนิดนี้ได้หยุดจำหน่ายในประเทศไทย กอปรกับมีคำว่า “(ดิน) ประสิ่ว” เกิดขึ้น ซึ่งเป็นชื่อของเกลือเม็ดเล็กๆ ที่เกิดจากการต้มขี้ค่างควาหรือขี้กนางแอ่น มาใช้แทน ดังนั้น ในทางเคมีทั้งดินประสิ่วขาว และเกลือสุรจะระ จึงเป็นของอย่างเดียวกัน

ตำราอายุรเวทของอินเดียว่า สารละลายเกลือชนิดนี้ในน้ำ ต้มแล้วจะทำให้ตัวเย็น เหมาะสำหรับผู้เป็นไข้ นอกจากนั้นยังเป็นยาขับปัสสาวะ และยาขับเหงื่อที่มีประสิทธิภาพ

ตำรายาไทยแผนโบราณกล่าวว่า เกลือสุรจะระนี้มีสรรพคุณบำรุงน้ำเหลือง

เกลือเยวากาสา มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า Yavakshara เป็นเกลือสารประกอบอนินทรีย์ที่มีสูตรเคมี คือ K_2CO_3 (Potassium carbonate) ฝรั่งเศสเรียกเกลือชนิดนี้ว่า Salt of Tartar หรือ Pearl Ash เป็นผลึกสีขาวได้จากสารละลายต่างที่ตังน้ำออกมา มีขายตามท้องตลาดในรูปของผงแกรนูลสีขาว ที่เรียกว่า “โปแตช” ต้นกำเนิดตามธรรมชาติของสมุนไพรเครื่องยาโบราณนี้ ได้จากขี้เถ้าของเนื้อไม้พืชสมุนไพรเฉพาะชนิดบางจำพวก นำมาเผาให้เหลือเถ้า

ตำรายาอายุรเวทของอินเดียว่า ช่วยบำรุงธาตุ เป็นยาระบาย ยาขับปัสสาวะ ลดกรดในกระเพาะอาหาร ตำรายาไทยว่า มีสรรพคุณ บำรุงเสมหะ แก้หืด ไอ

เกลือต่างคะลี ในตำราบางเล่มกล่าวว่า เป็นเกลือที่เกิดจากการผสมของวัตถุ 3 ชนิดอันได้แก่ เกลือสมุทร ๑ เกลือสินเธาว์ ๑ และต่าง ที่ได้จากเถ้าของการเผาไม้บางชนิด เช่น เถ้าไม้พันทูฐ (เรียกว่าต่างพญานาค) ๑ แต่เมื่อพิจารณาจากรากศัพท์แล้ว เกลือ ต่างคะลี น่าจะเป็นเกลือของธาตุ คาลิอุม (Kalium) หรือ คาลี (Kali) หรือก็คือเกลือโพแทสเซียม (K) มากกว่า โบราณว่าเกลือชนิดนี้มีสรรพคุณชำระล้างลำไส้ แก้ปัสสาวะพิการ

และมีเกลือชนิดอื่นๆ ที่มีการใช้บ้าง ก็คือ

เกลือจืด ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) หรือยิปซัม หรือหินเต้าหู้ เป็นเกลือที่ใช้ในการปั้นปูน อุตสาหกรรมก่อสร้าง และผลิตเต้าหู้ คือผลผลิตที่ได้จากขั้นสุดท้ายของการทำนาเกลือในแต่ละปี

เกลือฟอง คือเกลือจืดที่เกิดในพื้นดิน

เกลือสะอาด เป็นเกลือสมุทร หรือเกลือสินเธาว์ ที่นำมาคั่วที่อุณหภูมิสูงจนความชื้น และน้ำระเหยไปหมด ทำให้เสียรูปผลึกของโซเดียมคลอไรด์ (NaCl)

ดีเกลือ มีสองชนิด คือดีเกลือ มีสูตรทางเคมีว่า Na_2SO_4 กับ ดีเกลือฝรั่ง มีสูตรทางเคมีว่า $\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ ทั้งสองชนิดใช้เป็นยาถ่าย ใช้ในการย้อมสี

สำหรับ**เกลือสุวสา** ในปัจจุบันมีการกล่าวอ้างว่า เป็นส่วนผสมที่อยู่ในตำรับของสปาด้วย คุณสมบัติที่มีความละเอียดกว่าเกลือทั่วไป จึงนำมาใช้ในการขัดตัว เพื่อขจัดซีไคล ผิวกล้าหมอง ดำดำ กระเนื้อ และใช้คุณสมบัติของเกลือ ในการช่วยกระตุ้นผิวเปลือกส้ม ให้ดูเนียนเรียบขึ้นด้วย

ส่วนเกลือวิฑู เกลือกะตัง จากการค้นคว้ายังไม่พบข้อมูล

จะเห็นได้ว่าความรู้ที่มีอยู่ในตำราแพทย์แผนไทยนั้นมีความสุขุมลุ่มลึกเป็นอันมาก เพียงคำว่าเกลือเพียงคำเดียว ก็สามารถแยกแยะออกได้มากมายหลายชนิด นับจนถึงปัจจุบัน คำบางคำก็เลื่อนหายไปอย่างน่าเสียดาย จึงสมควรที่เราที่เป็นคนรุ่นหลังควรทำการศึกษาเพื่อเรียนรู้ไม่ให้ความรู้เหล่านี้ต้องสูญหายตามกาลเวลาเร็วเกินไป

เกลือสมุทร

เกลือสินเธาว์

การต้มเกลือ

การทำนาเกลือ

เอกสารอ้างอิง

การผลิต และการตลาดเกลือของประเทศไทย/ กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตร และสหกรณ์ เอกสารเศรษฐกิจการเกษตร เลขที่ 88/2538

ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ขวลิต และ วิเชียร จีรวงส์ คำอธิบายตำราโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542 อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา, 2544 221-7

http://www.utts.or.th/doc_001.php?a_id=26 [5 มีนาคม 2552]

http://www.tkc.go.th/thesis/abstract.asp?item_id=1674 [5 มีนาคม 2552]

<http://www.udif.or.th/samunpai2.htm> [5 มีนาคม 2552] (วารสารเชียงใหม่ปริทัศน์ฉบับเดือน เมษายน 2549 หน้า 31)

http://www.sarakadee.com/feature/2000/12/salt_farm.htm [5 มีนาคม 2552]

http://www.tistr.or.th/t/publication/page_area_show_bc.asp?i1=83&i2=24 [5 มีนาคม 2552]

http://www.utts.or.th/doc_001.php?a_id=17 [5 มีนาคม 2552]